

Вікторія Кришмарел (Київ)

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: МІСЦЕ І ВПЛИВ КАТОЛИЦЬКОЇ СКЛАДОВОЇ

На сьогодні в Україні питання релігійної освіти залишається не менш, а скоріше навіть більш дискутованим та актуальним, ніж на період 2005 року, коли було видано наказ № 437 “Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства” та подальші нормативні документи, спрямовані на створення умов для всеукраїнського впровадження предметів духовно-морального спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, у 2011/2012 навчальному році близько 40% шкіл (приблизно 15% всіх школярів) охоплені процесом викладання відповідних предметів¹. Проте залишається кілька важливих питань, вирішення яких є нагальним для подальшого покращення ситуації в освітньо-виховному поступі державних ініціатив.

В першу чергу це стосується статусу предметів, що забезпечують релігійну освіту учнів. Вирішення питання про те, має це бути факультативним уроком чи предметом за вибором, триває вже досить довго. Наразі це питання нині активізувалося з новою силою, адже вже на 2013/2014 рік навіть предмет “Етика” (єдиний загальноосвітній предмет серед предметів духовно-морального спрямування, базується на світському світогляді) втрачає інваріативність.

Наступним вагомим питанням постає методичне забезпечення (як для учнів, так і для вчителів). Навіть за наявності підручників з відповідними робочими зошитами не всі вчителі в повній мірі мають змогу їх використовувати. І це проблема не лише фінансування, але й самого вміння педагога працювати з доволі незвичним матеріалом. На практиці ж здебільшого виникає ситуація, коли користуються програмами одних авторів, підручниками – інших, а насправді працюють за власними методиками.

¹ Решетніков Ю. Викладання предметів духовно-морального спрямування у державній школі: український та закордонний досвід // Науковий вісник. – 2012. – Вип. 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik9/fail/Reshetnikov.pdf>

Проте на сьогодні, порівняно з початком ХХІ ст., ситуація доречіно змінилася: більшість офіційних представників релігійних течій усвідомлюють, що підтримувати релігійну освіту в загальнодержавних закладах – це не той шлях, який забезпечить потребу саме в релігійному вихованні, в смисложиттєвому поясненні сутності віроповчальних засад тощо: “Для батьків-католиків є єдиний вихід. Якщо хочете, щоби ваша дитина була вихована вірним католиком, – із нею потрібно працювати також і вдома. Крапка. Інших рецептів, інших шляхів розв’язання просто немає... Так само, до речі, як і спільноти – парафіяльні спільноти, куди (в ідеалі) має ходити сім’я зі своїми дітьми, і вже там набувати необхідний для спасіння душі вишкіл”²; “Світські школи мають самі регулювати – на рівні Міністерства освіти – що впроваджувати, а що ні. Навіть якщо не буде якихось релігійних предметів, то це їхня справа. Це не обов’язково лобіювати. А ось у приватних школах – будь ласка! Якщо це католицька школа, то зрозуміло, що виховний елемент там буде католицький, у православній – православний. Мені подобається американська модель. Повне відокремлення Церкви від держави: у світських школах релігійні символи заборонені, а в приватних – повна свобода щодо цього”³.

Таким чином, на нашу думку, найсуттєвіший потенціал подальшого продуктивного розвитку має саме останнє із зазначених питань. Звісно, з приводу особливостей релігійної освіти та різних шляхів її реалізації є чимало досліджень як українських (М. Васіна, В. Жуковський, С. Здіорук, Ю. Решетніков, Л. Филипович, Ю. Чорноморець та ін.), так і європейських (Ф. Козирєв, Д. Ланкшеар, Д. МакНейл, П. Шрейнер та ін.) науковців. Для сучасної України, на нашу думку, найбільш продуктивним було б взяти до уваги досвід, який у вирішенні зазначеної проблеми має Католицька церква. Проте досліджень, присвячених ролі саме цієї конфесії у середній загальноосвітній системі України, досить мало. Ми виокремимо ключові позиції, сучасну ситуацію та перспективи подальшого розвитку, аналізуючи роль в загальноосвітньому процесі України саме Католицької церкви.

Більшість кращих навчальних закладів світового значення були засновані Католицькою церквою (університети Оксфорда, Боло-

² Браславець О. Головна проблема сучасної школи? дітей не вчать думати! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credo-a.org/2012/09/68894>

³ Рибачук О. Релігія, школа, держава: в обіймах чи «підпід ручки»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2012/09/68550>

ні, Сорбони, а також кращий виш 2011 р. – Кембрідж). Найбільш відомим та вагомим є Міланський університет, який забезпечує освітою одночасно близько 45 тисяч студентів на 14 факультетах (не лише гуманітарних, але й природничих, наприклад математичному та сільськогосподарському). При цьому концентрація навчальних закладів, заснованих за ініціативи чи підтримки Католицької церкви, не обмежується Старим Світом. У 64 країнах зараз працює близько 1300 таких навчальних закладів, що продовжують традиції зразковості запропонованої системи⁴.

Освітня система України налічує близько 180 духовних навчальних закладів та 12 тисяч недільних шкіл різних релігійних течій та напрямків. Проте серед цього досить великого розмаїття роль Католицької церкви зараз є досить непомітною, що викликає навіть не здивування, а зачудування. Діє два вищих навчальних заклади – Український католицький університет (подібного духовного закладу немає на всьому пострадянському просторі) та Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського⁵. Середня загальна освіта представлена лише 4 приватними школами, при цьому з них переважна більшість є греко-католицькими. 2011 р. у структурі УГКЦ створено Комісію УГКЦ у справах шкільництва (в подальшому перейменовано у “Комісію УГКЦ у справах освіти та виховання”)⁶. Це є цілком зрозумілим з огляду на історико-культурну спадщину України, проте не зрозуміло те, чому так побіжно використовується досвід попередніх поколінь та багатьох держав світу у функціонуванні католицьких навчальних закладів. Хоча метою діяльності як цієї комісії, так і відповідних освітніх закладів є здійснення євангелізаційної місії церкви у освітньо-виховному середовищі.

⁴ Гудзяк переконаний в необхідності підвищення якості освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://religions.unian.net/ukr/detail/6898>.

⁵ При цьому випуск 2010 р. Папського щорічника «Annuario Pontificio», що містить офіційну статистику Католицької церкви станом на 31 січня 2010 р., жоден з них не згадує. Перший – через те, що 2007 року університет визнано акредитованим за III-IV рівнем з напрямку «Філософія» (за спеціальністю «Богослов'я (Теологія)») та напрямку «Історія» (за спеціальністю «Історія») та має дозвіл Конгрегації католицької освіти у Римі на здійснення богословської освіти та надання академічного титулу бакалавра церковних наук ad eperimentum; другий є філією Папського університету св. Томи Аквінського «Angelicum» у Римі (під патронатом Домініканського ордену) (за даними католицького часопису Credo 10.06.10).

⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rozum.org.ua/edu-ugcc.org.ua/komission/info.html>.

Для сучасної України здебільшого відповідь зводиться до одного – через те, що Закон “Про освіту” фактично суттєво ускладнює для релігійних організацій створення середніх загальноосвітніх закладів, релігійне виховання відбувається на уроках предметів духовно-морального спрямування та у недільних школах. Вже в цьому виникає суперечність, адже мета роботи на таких уроках є принципово різною. І хоча на законодавчому рівні чітко визначено, що уроки етики (будь-якого світоглядного спрямування) мають освітньо-виховний характер, на практиці часто вони перетворюються на катехизацію. Католицька церква віддає пріоритет у справі релігійного виховання сім’ї, а шкільна освіта має продовжити цю справу. Саме це забезпечується укладанням відповідних угод з державою при підписанні конкордату. Наприклад, в Австрії католицькі школи прирівняні до державних. Проте для таких шкіл принциповим має бути не тільки право викладати з точки зору певної релігійної конфесії, а й забезпечувати належний рівень освіти, що має відповідати державним вимогам та зразкам. Через це в Україні активізувався процес обговорення питання внесення змін до чинного законодавства щодо можливості створення загальноосвітніх навчальних закладів релігійними організаціями⁷.

Католицька церква в Україні представлена трьома напрямками: Римо-католицькою церквою, Українською греко-католицькою церквою та Вірмено-католицькою церквою. Проте відсоток зареєстрованих ними релігійних організацій є не таким великим – близько 14% серед релігійних організацій України (близько 15% – серед християнських). Найсуттєвішою є роль та мережа організацій Української греко-католицької церкви (близько 11% та 11,5% відповідно). Що ж стосується Римо-католицької церкви, то вона представлена 3% серед релігійних організацій України та 3,2% серед християнських. При цьому загальна кількість їх недільних шкіл становить близько 1200⁸.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що потреба у забезпеченні релігійною освітою здебільшого задовольняється за рахунок функціонування позашкільної освіти. Хоча приватні нав-

⁷ Див. Громадський проект «Освітня платформа» сприятиме свободі вибору в освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irs.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1078&Itemid=61.

⁸ Владыченко Л. Религиозная панорама Украины сегодня. Часть I. Православие, католицизм / Л. Владыченко. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/8814-religioznaya-set-ukrainy-k-2011-godu-chast-i-pravoslavie-katolicizm.html>.

чальні заклади мають змогу надавати повний комплекс середніх загальноосвітніх заходів, в тому числі й морально-виховного та катехизаційного характеру. В усякому разі ч. 3 ст. 35 Закону України “Про освіту” стверджує, що “за рахунок коштів підприємств, установ і організацій, батьків та інших добровільних внесків можуть вводитися додаткові навчальні курси понад обсяг, визначений державним стандартом для відповідного освітнього рівня”. Таким чином, відбувається повернення до ключового питання релігійної освіти в Україні – теоретико-методичного забезпечення. Адже в такому випадку мають бути створені відповідні програми, матеріальне забезпечення для них (підручники, робочі зошити, методичні посібники тощо) та наявні педагогічні кадри, що мають кваліфікацію для проведення відповідних уроків. На нашу думку, саме через це виникають основні проблеми в процесі офіційного узгодження функціонування середніх загальноосвітніх закладів релігійного характеру та вимог чинного законодавства України.

Проте маємо приклади успішного функціонування приватних середніх загальноосвітніх навчальних закладів католицького спрямування в Україні.

Першим середнім загальноосвітнім закладом, створеним з ініціативи Католицької церкви в Україні, починаючи з періоду її незалежності, стала гімназія Блаженного Климентія Шептицького у Львові. Започатковано її з ініціативи Патріарха Мирослава-Івана (Любачівського)⁹, і першим навчальним роком її став 1991/1992. Спочатку (перші 16 років) заклад функціонував як лицей (учні 10-11 класів), але зміна статусу на “гімназія” дозволила задовольнити потребу більшої кількості вірян, адже забезпечує можливість навчання учнів з 5 класу. За роки роботи освіти здобуло близько 700 випускників: майже всі продовжили навчання у вищих навчальних закладах України та інших держав¹⁰.

Бучацький колегіум імені святого Йосафата (II-III ступенів)¹¹ (Тернопільська обл., м. Бучач) було засновано ще на початку 90-х років м.ст. В першу чергу це духовно-освітній центр, а не просто

⁹ З 2006 р. опіку доручено Салезіянському Згромадженню.

¹⁰ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gbks.org.ua>.

¹¹ З 1995 р. (спочатку – лицей), діє при монастирі Чесного Хреста Господнього отців Василіян.

заклад освіти¹², адже учні щоденно є залученими не лише до освітньої програми, але й до релігійної практики (участь у літургії, сповіді тощо). На сьогодні колегіум надає освіту майже 140 учням 8-11 класів.

Яскравим та успішним проектом є приватна загальноосвітня школа “Католицька школа святого Василя Великого” (I-III ступенів) в Івано-Франківську¹³, яка цього року відзначила своє 10-річчя. Це був один з перших прикладів відновлення досвіду католицької освіти після 1946 року. На сьогодні школа налічує близько 400 учнів, забезпечує I-III рівні середньої освіти. Заклад є приватним, фінансування відбувається переважно за рахунок коштів батьків. На думку віце-ректора Інституту св. Томи в Києві о.Петра Балого¹⁴, за умови високого рівня освіти це є найкращим шляхом вирішення питання залучення молоді до релігійної освіти, адже тоді не порушується ст. 36 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, де стверджується, що “державна система освіти в Україні відокремлена від церкви (релігійних організацій), має світський характер”. З іншого боку, ця ж стаття стверджує право віруючих на освіту відповідно до сповіданого ними світогляду, адже “релігійні організації мають право відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надаються у користування”.

Саме це право використовують навчальні заклади подібні до вищезазначених. Наприклад, приватна середня загальноосвітня школа імені святих Бориса і Гліба¹⁵, що була заснована 2006 р. для вихованців дитячого будинку “Мілес Єзу – Воїни Ісуса для хлопців” (с. Бортники Львівської обл.). Заклад на сьогодні надає освіту

¹² [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nashamova.com/skil/institutions/zaklady/item/59-buchach-kolegium.html>

¹³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

¹⁴ Див.: Рибачук О. Релігія, школа, держава: в обіймах чи «попід ручки»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2012/09/68550>.

¹⁵ Заснована Релігійним управлінням Згромадження монастирів «Мілес Єзу (Воїни Ісуса)».

учням чотирьох класів (близько 25 осіб), але в майбутньому планує залучити до освітнього процесу і дітей навколишньої місцевості¹⁶.

Важливою віхою у розвитку середньої загальної католицької освіти стало заснування у Львові в 2001 р. приватного навчально-виховного закладу “Школа святої Софії” (I-II ступенів)¹⁷. І хоча заклад зареєстровано як I-II ступенів, на сьогодні освіту отримують лише учні 1-4 класів (близько 140 осіб). При школі також діють курси для дошкільнят. Християнський виховний компонент забезпечується не лише у стінах закладу, але й за рахунок прощ, мандрівок тощо¹⁸.

Надзвичайно цікавим прикладом приватного освітнього закладу є Карачинський греко-католицький ліцей III ступеня імені єпископа Олександра Стойки. Він не просто має цілком визначену релігійну спрямованість, але й забезпечує потребу в отриманні освіти національними меншинами України, адже навчання відбувається в ньому українською та угорською мовами. Функціонує цей заклад, починаючи з 1 вересня 2003 р. у с. Карачин Закарпатської обл. Важливим аспектом є те, що утримання відбувається за рахунок засновника – Благодійного фонду Олександра Стойки. Ліцей забезпечує навчання для майже 50 учнів (10-11 класи), які проживають в гуртожитку цього закладу, тому можуть повною мірою бути залученими до парафіяльного життя¹⁹.

Проте не всі проекти вже втілено у життя. Наприклад, ще восени 2010 року владика Любомир Гузар благословив відкриття у Києві школи ім. Андрея Шептицького²⁰. Відкриття її було заплановане на вересень 2012 р. Першопочатково це мала бути елітна з високим

¹⁶[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nashamova.com/skil/institutions/zaklady/item/57-shkola-borysa-i-gliba.html>

¹⁷ У співпраці зі Святопокровським жіночим монастирем Студійського Уставу УГКЦ.

¹⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shkolasvsofii.lviv.ua/index.php>.

¹⁹[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sztojkaliceum.com>.

²⁰Засновником мав виступити створений з цієї метою благодійний фонд «Освітня фундація ім. Митрополита Андрея Шептицького», який матиме й інші проекти та завдання.

рівнем освіти школа I ступеня (1-3 класи, близько 60 учнів)²¹. Проте на сьогодні знайти інформацію про роботу цього навчального закладу не вдалося.

Важливою є можливість співпраці між державними середніми загальноосвітніми закладами та релігійними організаціями (у випадку даної статті – УГКЦ). Одним з перших прикладів такої взаємодії є колегіум-інтернат для дівчат “Знамення” (III ступеня) в с. Зарваниця Тернопільської області. Він має статус державного загальноосвітнього закладу, але з моменту створення (почав працювати з 1 вересня 2008 р.) тісно співпрацює з УГКЦ, забезпечуючи виховання та навчання майбутніх жінок та матерів з поглибленим вивченням предметів духовно-просвітницького спрямування. На сьогодні у 10-11 класах навчається тут більше 30 учениць²². Подібна ініціатива була схвалена у Тернополі взимку 2011 р., про що повідомив міський голова Сергій Надал²³. Що цікаво, ця школа претендуватиме на елітність за рахунок кількості учнів (передбачалося до 400 порівняно з середньою чисельністю 500-700 у загальноосвітніх школах міста). І якщо для київської школи основною проблемою постає питання приміщення, то в Тернополі “місцева влада забезпечить школу приміщенням і вчителями, а Українська греко-католицька церква, у свою чергу, буде надавати програми і технічне забезпечення”²⁴. Вже 1 вересня 2011 року відбулося урочисте відкриття навчально-виховного комплексу “Школа-колегіум Патріарха Йосифа Сліпого”. У школі освіти отримує близько 470 учнів, а навчальний процес став можливий за рахунок злиття з тернопільською загальноосвітньою школою I-III ступенів № 12²⁵. Протягом останнього року співпрацю з УГКЦ налагоджено у загальноосвітній школі “Пресвятої Родини” (I-III ступенів) в с. Озерна Тернопільської області. При школі діє кілька тематичних християнських гуртків. На сьогодні навчаються тут трохи більше 400 учнів. Також прикладом тісної взаємодії між загальноосвітнім

²¹ Див.: У Києві відкриють школу імені Андрея Шептицького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2010/12/37156>.

²² [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.znamennia.blogspot.com>.

²³ У Тернополі з’явиться елітна католицька школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/uk/news/ukraine/2011/02/20/37756>.

²⁴ Там само.

²⁵ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rozum.org.ua/eduugcc.org.ua/institutions/zaklady/item/64-shkola-kolegium-josyfa-slipogo.html>.

закладом та церквою є львівська авторська школа “Тривіта”. Релігійний компонент у ній тісно вплетено до системи виховання (діти у закладі знаходяться не лише протягом навчального процесу, а загалом впродовж 17 годин). Нині у школі навчається більше 210 учнів.

Таким чином, на сьогодні в Україні можна виділити 4 середніх загальноосвітніх державних заклади, які співпрацюють з УГКЦ, а також 4 приватних католицьких середніх навчальних заклади. Варто відзначити, що створення цих закладів освіти відбувалося двома етапами – на початку 90-тих років м. ст. (тобто, відразу після проголошення незалежності України, що активізувало в тому числі й процес релігійного відродження) та у середині 2000-них років. Цікавим є також географічне розташування: 4 — у Тернопільській області (з них одна – у Тернополі), 3 – у Львівській області (з них дві – у Львові), одна – у Закарпатській обл.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити наступні висновки:

1. У зв’язку з активізацією внесення змін до чинного законодавства України знову актуалізувалися питання щодо створення навчальних закладів релігійними організаціями, до якого активно долучилися офіційні представники та структури Католицької церкви в Україні²⁶;

2. Освітні заклади католицької церкви в Україні представлені закладами УГКЦ;

3. Половина католицьких середніх навчальних закладів України сконцентровано у Тернопільській області;

4. Значну увагу Католицька церква сьогодні приділяє не тільки включенню компоненту релігійної освіти до освітньо-виховного процесу у середніх загальноосвітніх державних закладах, а розвитку приватних навчальних закладів, позашкільної освіти (в т. ч. в активній співпраці з державними закладами освіти), а також дошкільної освіти;

5. Особливо затребуваним є III ступінь середньої загальної освіти у католицьких приватних навчальних закладах (10-11 класи).

Таким чином, на сьогодні в Україні є достатні умови для подальшого розвитку приватної релігійної освіти з католицькою складовою, адже вона є досить затребуваною суспільством (звісно, у відповідних регіонах), що засвідчує суттєва наповнюваність класів та шкіл, а також високий рівень освіти державного зразка, що

²⁶ Комісія УГКЦ у справах освіти та виховання.